

odgovarajuće mjesto istaknutijih pojedinaca, napose onih koji i danas nose proturječna obilježja, a u skladu s tim često su predmet neodmjerenih i pogrešnih ocjenjivanja.

Stjepan Matković

Međunarodna konferencija *Being a Student in the Habsburg Monarchy*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 18. – 19. svibnja 2017.

U okviru projekta “Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj”, pod pokroviteljstvom Hrvatske zaklade za znanost, Hrvatski institut za povijest organizirao je 18. i 19. svibnja 2017. međunarodnu konferenciju *Being a Student in the Habsburg Monarchy (Biti učenik u Habsburškoj Monarhiji)*. U središtu znanstvenoga zanimanja konferencije bilo je propitkivanje obrazovanja i njegova kakvoća, razvoj učenika i njihovo poimanje obrazovanja te početak modernizacije školstva u Habsburškoj Monarhiji.

Nakon otvorenja i uvodnih pozdrava organizatora, slijed izlaganja započeo je Thomas Wiedenhorn o temi “School Reforms in Pre-Modern and Modern Period from the Perspective of Justice and Discourse Analysis: On the Implementation of a ‘School for All Children’ in Württemberg and Habsburg”, u kojem se u vidu općega pregleda osvrnuo na predmoderne i moderne reforme školstva, njihovu regulaciju, odnosno standardizaciju “škole za sve”, institucije dostupne stanovništvu bez obzira na društveni status. Ustanovio je i da se od 1729. do 1834. školstvo prvi put analizira s organiziranoga reformnog aspekta pod pokroviteljstvom Monarhije. U sljedećem izlaganju, o temi “Can ‘Blaže and Nežica’ be Images of Elementary School Pupils in Slovenian Lands in the 19th Century?”, Branko Šustar osvrnuo se na iskustvo učenika u obrazovnom sustavu Prekomurja na početku XIX. stoljeća. Kao bitan element promjena započelih 1815. spomenuo je veću zastupljenost i važnost narodnoga jezika, religijskoga obrazovanja s praktičnim vještinama te sve češće zapošljavanje učiteljica. Na primjeru brata Blaže i sestre Nežice prikazao je i strah od škole, packe i discipline.

Simonetta Polenghi i Valentina Chierichetti pripremile su izlaganje “Learning in ‘Gymnasium’ and ‘Lyzeum’ in Habsburg Milan (1814-1859)”. Polenghi ističe da je cilj istraživanja bio kvantitativnom metodom izraditi detaljni prikaz socijalnih uloga obitelji učenika u gimnazijama i licejima te njihov utjecaj na mogućnosti školovanja učenika. Spomenuto razdoblje obilježava sve veći broj novootvorenih obrazovnih ustanova kao i češća pojava privatnoga obrazovanja. Kao neke od poticaja promjena spominje gustu naseljenost, ekonomsku dobrobit, reforme Marije Terezije i Josipa II. Nagli porast pismenosti potaknuo je na bečkom dvoru strah od socijalnih kretanja te je Dvor utjecao na izravniju sekularizaciju gimnazija.

O učeničkim osobnim iskustvima kroz pogled mađarske aristokracije govorila je Magdolna Éva Rébay u izlaganju “School through the Eyes of Hungarian Aristocratic Students in the Austro-Hungarian Monarchy”. Pomoću historijata obitelji Szecegenyi

prikazala je osjećaje i stavove školaraca i studenata s osobitim naglaskom na privatno osnovnoškolsko obrazovanje te visoko obrazovanje, najčešće u Beču. Tako je Emil, učenik četvrtoga razreda osnovne škole, počeo učiti francuski i slikanje, ali istodobno je iznio da je sve to izrazio dosadno te koliko je opterećen nastavom. Obrazovanje je uključivalo i fizičke aktivnosti, glazbu, jezike i mnoge druge vještine, a Rébay kaže da su mladi aristokrati često padali u depresiju i melankoliju, a život učenika opisivali kao jad i noćnu moru.

Odnos bečkoga dvora prema obrazovanju važan je pokazatelj kontrole školskoga sustava. U izlaganju "Education Interrupted: Reasons why Bosnian Clerics Discontinued Scholarships" Rudolf Barišić prikazao je stvarnost obrazovanja u Monarhiji u Franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj. Osvrnuo se na terete školstva u Bosni, od discipline klerika, slabih akademskih postignuća, neodgovarajućega smještaja do raznih bolesti. Ipak, glavno pitanje u kakvoći obrazovanja bila je disciplina klera i njihovi česti premještaji po Provinciji. Takav je odnos doveo do diskontinuiteta školstva i obrazovanja. No zbog potrebe za aktivnim svećenstvom njihovo se obrazovanje skraćivalo ili su se kriteriji obrazovanja smanjivali. Istodobno su upravo ti svećenici imali veliku ulogu u organizaciji akcija za bosansku slobodu.

Manuela-Claire Warscher analizirala je neke društvene stavove potaknute modernizacijom obrazovanja. U izlaganju "Austrian Littoral 1850-1918 '... we do not need educated farmers'" osvrnula se na svakodnevicu seljaštva Istre, Gorice i Trsta te njihovu prilagodbu reformama školstva. Budući da se većina stanovništva bavila poljoprivredom te su od nje živjeli, nije se težilo obrazovanju, roditelji su željeli djecu koja će raditi, a ne provoditi vrijeme u školi. Slijedom toga, iščitavaju se tradicijski i patrijarhalni običaji i norme tadašnjega stanovništva u pogledu obrazovanja djece. Izostanci iz škole i loši rezultati učenja pokazuju kako tradicionalne vrijednosti ruralnih sredina na specifičan način također utječu na oblikovanje i razvoj obrazovanja.

O svakodnevnom životu, raznim institucijama, jeziku i identitetu s antropološkoga aspekta govorile su Olga Orlić i Anita Sujoldžić u predavanju "Multilingual Educational Trajectories in the Austro-Hungarian Empire: Two Autobiographical Accounts". Spomenule su razne pravce u fokusu jezika odnosno višejezičnosti koji utječu i na razvoj drukčijega obrazovnog pristupa i na mogućnosti koje ovise o socijalnom statusu i tipu obrazovanja. Najposlije, postavile su pitanje o mogućem uzoru austrougarskoga obrazovanja za modernu Europu.

Različitosti u socijalnim kretanjima kao neke vrste posebnosti naglasio je Guido van Hengel u izlaganju "The Culture of Adolescence: Between the Classroom and the Reading Room". Pismenošću su adolescenti u Bosni stvarali svoj identitet, pa je obrazovanje vodilo k svjesnosti o njihovoj mogućoj društvenoj i političkoj ulozi. Učionice su bile formalni prostori stasanja obrazovanoga građanina Monarhije, a čitaonice neformalni prostori oblikovanja nacionalnoga duha omladine kao nove društvene grupe. Okupljanjima u vlastitim domovima i privatnim sobama iznjedreni su snažni osjećaji za narodni jezik te su se oblikovali omladinski ideali borbe, neposluha i žrtve.

Mogućnost istraživanja osobnih misli i osjećaja na osnovi dnevnika i autobiografija predstavio je Zrinko Novosel izlaganjem "Upbringing and Early Education in the 19th Century Memoirs". Zapisi uspomena i autobiografskih crtica u doba osobnoga oblikovanja i razvoja otkrivaju učenikov odnos i sjećanje na školske dane, učitelje ili

kazne. Budući da se u njima iščitava većinom negativna slika o učiteljima, učionicama, načinu poučavanja, iz njih se zaključuje o pozadini privatnoga ili neformalnoga obrazovanja kao i o tadašnjim praksama u obrazovnom sustavu.

Privatno obrazovanje razlikovalo se prema društvenom statusu i spolu. Tako je privatno obrazovanje djevojaka u Novom Sadu uključivalo i glazbeno obrazovanje, najčešće piano. Izlaganjem "Young Ladies at the Piano: The Role of Music in Upbringing and Education of Girls in Novi Sad in the 19th Century" Marijana Kokanović Marković upozorila je na važnost privatnoga obrazovanja kao statusnoga i vrijednosnoga simbola obitelji, ali i samoga karaktera osobe. Budući da je takvu obrazovanju cilj ostvariti određenu promidžbu u društvenoj zajednici, autorica ga je nazvala i "dekorativnim" obrazovanjem. Edukaciji je bila svrha ne samo od djevojaka oblikovati dobre majke, supruge i žene nego uputiti i na prestiž obitelji.

Obrazovanje djevojaka srednje klase u Hrvatskoj istražio je Dinko Župan u izlaganju "Being a Female Pupil – Education of Middle Class Girls in Croatia in the Second Half of the 19th Century". Župan je iznio da je cilj obrazovanja djevojaka zapravo priprema za dobro vođenje kućanstva. Tradicijske norme utjecale su na promjene kurikula koji su smatrali neprimjerenim za djevojke te je novi kurikulum osiguravao obrazovanje savršene kućanice. Istaknuo je učestaliju pojavu ženskih javnih škola, a edukacija je bila usmjerena na "ženske" teme kao i na religijske i moralne pouke.

Drugi dan konferencije započeo je izlaganjem Olge Khavanove o temi "Poor Pupils – Informative Letters? The Hungarian Nobleman István Dessewffy at the Vienna Theresianum in the 1750s". Autorici su pisma učenika služila kao izvor za svakodnevicu obrazovanja i razvoj individualnosti u školskom sustavu. Pritom je uočila da su učenici koji su obraćali manje pozornosti na formalnost pisali s više detalja i zanimljivih informacija o svojim cimerima, odjeći, džeparcu, zabavi i drugim aktivnostima.

Važnost autobiografije i dnevnika kao pomagala za rekonstrukciju života studenata, njihovih stavova prema učenju i studentskim obvezama te profesorima i okolini iznijela je Vlasta Švoger u izlaganju "Students from a Small Country in the Big City – Croats Studying in Vienna in the 19th Century". Pomoću autobiografija poput onih Ksavera Šandora Gjalskog ili braće Brlić rekonstruirala je svakodnevni život hrvatskih studenata u Beču te analizirala njihova socijalna, politička i kulturna iskustva u velikom gradu. Upravo ta iskustva bila su važna za širenje novih ideja, ponajviše nacionalnih, u hrvatskim zemljama.

Tome u prilog ide i izlaganje Ruperta Kliebera "Croatian Clerics Studying at the Imperial Institute 'Frintaneum' and the University of Vienna 1816 to 1918". Institucija Frintaneum služila je kao poslijediplomska ustanova rimokatoličkih i grkokatoličkih svećenika Monarhije te je bila jedna od najviših obrazovnih institucija uopće. Obrazovanju je također bio cilj stvoriti sloj klera odanog Habsburškoj Monarhiji budući da su im tako osiguravani važni položaji nakon završetka obrazovanja. Jedan od najznamenitijih hrvatskih studenata ondje bio je Josip Juraj Strossmayer, koji je također postao dio mreže u širenju novih kulturnih i političkih tendencija. Obrazovani na Frintaneumu mogu se okarakterizirati kao mladi otvorena uma s novim idejama napretka.

Slične prednosti bečkih sveučilišta iskoristili su i srpski studenti, kako je iznijela Ljubinka Trgovčević u izlaganju "Students from Serbia at the University of Vienna in the 19th Century". Pod utjecajem ideje o izgradnji neovisne države, za koju je potrebna

inteligencija, te zbog potrebe za lokalnim učiteljima po otvaranju prvih gimnazija, mladi srpski učenici odlazili su u Beč. Između 1839. i 1914. oko 400 građana Srbije obrazovalo se u Beču, a najčešće su to bili diplomati, geografi, fizičari, inženjeri, vojni dužnosnici.

Posljednji slijed izlaganja započele su Martina Koči i Miroslava Slezáková o temi "The Pleasures and Sorrows of Students in Vel'ka Revúca – The Life of Grammar School Students 150 Years Ago". Autorice su pozornost posvetile prvoj školi na slovačkom jeziku i sa slovačkim učiteljima u Revúci. Opisale su kako su učenici osim učenjem i usvajanjem nacionalnih ideja vrijeme ispunjavali čitanjem, kartanjem, lovom, pećanjem i raznim drugim aktivnostima. Iznijele su i informacije o načinu prehrane, zabave i životnim uvjetima u ruralnoj Slovačkoj pedesetih godina XIX. stoljeća.

Nasuprot tome, Teodora Shek Brnardić izlaganjem "The Everyday Life of Cadets at the Wiener Neustadt Military Academy as Represented on the Paintings by Bernhard Albrecht (1785-1793)" sagledala je obrazovanje mladih aristokrata na prestižnoj vojnoj akademiji. Koristeći se umjetničkim slikama kao izvorom za tumačenje i oblikovanje izgleda svakodnevnoga života na akademiji, zaključila je da je najvažnija bila usmjerenost na fizičku aktivnost. Obrazovanje mladih aristokrata na akademiji motrila je i kroz cilj oblikovanja "djece države", pri čemu je fizičko nerazdvojno od moralnoga, a sve radi stvaranja odanosti, sveprisutne u ideologiji akademije.

Izlaganje "From Lecture Halls to Taverns. Everyday Life of Croatian Students in Vienna" Iskre Iveljić pružilo je još jedan slojeviti uvid u školovanje, druženje i osobni razvoj hrvatskih studenata nakon 1815., kada se habsburškim zemljama pridružuju Istra i Dalmacija. Istaknula je "akademski boom" studiranja u Beču, ponajviše prava, filozofije i medicine, okupljanje studenata prema etničnosti u raznim akademskim društvima, socijalnu, imovinsku i vjersku uvjetovanost svakodnevnoga života studenata te njihove odnose s profesorima u pogledu utjecaja na razvoj nacionalnih i političkih pitanja.

O socijalnim i kulturnim aspektima socijalizacije slovenskih studenata govorio je i Željko Oset u izlaganju "Social and Cultural Aspects of Socializing of Slovenian Students in the Habsburg Monarchy in the 19th and the 20th Century". Autor se usmjerio na važnost socijalizacije studenata ("krakanje") u njihovo slobodno vrijeme i na rezultate te socijalizacije kao što su prva društva studenata Slovenije šezdesetih godina XIX. stoljeća. Slovenski studenti u Grazu, Pragu i Beču imali su kontakte s visokim društvom, ali i s nacionalnim organizacijama koje im pružaju primjer za oblikovanje novih liberalnih pokreta i djelovanja preko novoosnovanih društava, časopisa i izvješća.

Branko Ostajmer govorio je u izlaganju "Croatian Academic Societies in Graz in the Late 19th and the Early 20th Centuries" o hrvatskim studentima u Grazu u kasnom XIX. te ranom XX. stoljeću. Osobito je istaknuo važnost Graza za studente iz Dalmacije. Veliku aktivnost studenata u Grazu vidio je i u organiziranju studentskih društava, među prvima i društva "Hrvatska", kojima je cilj bio učenje javnosti čitanju i ostalim važnim temama.

Tihana Luetić zatvorila je konferenciju predavanjem "Student's Magazines at the Beginning of the 20th Century in Zagreb", u kojem je iznijela rezultate studentskih aktivnosti i akcija osnivanjem novih časopisa. Časopisi koji nastaju kao proizvod djelovanja studentskoga društva općenito su novi tip komunikacije te studentski oblik

kriticizma prema stvarnosti. Najčešće su ih uređivali studenti iz obrazovnih centara poput Praga, Beča i Graza, što samo pokazuje razvijenost njihovih komunikacijskih mreža. Teme su najčešće bile usmjerene na politiku, socijalna i kulturna pitanja, važnost srednjoškolskoga obrazovanja, obrazovanje žena. Studenti su osvrtima i sugestijama utjecali na proces modernizacije i u samom obrazovanju i u društvu uopće.

Konferenciju je popratila i izložba *Biti učenik u Hrvatskoj u dugom 19. stoljeću* autora Dinka Župana s istraživačima Hrvatskoga instituta za povijest i u suradnji s Hrvatskim školskim muzejom. Izložba je prikazala društvene, antropološke i kulturne aspekte obrazovanja, ali i njihovu socijalnu uvjetovanost.

Međunarodna konferencija *Being a Student in the Habsburg Monarchy* uspješan je prikaz početka reformiranja školstva i obrazovnoga sustava ne samo na području Republike Hrvatske nego na području nekadašnje Habsburške Monarhije tijekom XVIII. i XIX. stoljeća. Izlagači su istraživanjima dali uvid u negativne i pozitivne strane obrazovanja u karakterističnim političko-ekonomskim i društvenim prilikama. Koji su mu bili nedostaci, a koje prednosti, kako su se učenici osjećali te koje su bile razlike među njima samo su neka od pitanja koja u povijesnim osvrtima daju naslutiti i suvremenost problema o reformaciji obrazovnoga sustava.

Paula Vuković

Lucian N. Leustean, ur., *Orthodox Christianity and Nationalism in Nineteenth-Century Southeastern Europe* (New York: Fordham University Press, 2014), 288 str.

Zbornik radova o pravoslavnom kršćanstvu i nacionalizmu u XIX. stoljeću bavi se odnosom pravoslavnih crkava na prostoru jugoistočne Europe prema fenomenu nacionalizma i njihovoj ulozi u izgradnji nacionalnih država. U knjizi se osim o pravoslavnim crkvama u današnjim pravoslavnim državama (Grčka, Srbija, Rumunjska i Bugarska) nalaze i tekstovi o Ekumenskom patrijarhatu sa sjedištem u Carigradu, koji je bio najviše pogođen stvaranjem novih država i njihovih autokefalnih crkava tijekom XIX. stoljeća, te o pravoslavnim kršćanima i njihovim crkvenim institucijama u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. U uvodnom dijelu knjige (str. 1 – 13) urednik Lucian N. Leustean ukratko je opisao utjecaj političkih promjena tijekom XIX. stoljeća na položaj pravoslavnih crkava jugoistočne Europe i njihov odnos prema pojavi nacionalnih pokreta, a zatim slijede tekstovi Paschalisa Kitromilidesa o Ekumenskom patrijarhatu (str. 14 – 33), Dimitrisa Stamatopoulou o Grčkoj pravoslavnoj crkvi (str. 34 – 64), Bojana Aleksova o Srpskoj pravoslavnoj crkvi (str. 65 – 101), Luciana N. Leustean o Rumunjskoj pravoslavnoj crkvi (str. 101 – 163) te Daniele Kalkandjieve o Bugarskoj pravoslavnoj crkvi (str. 164 – 203). Tekstovi uglavnom kronološki slijede događaje od prvih desetljeća XIX. stoljeća do početka Prvoga svjetskog rata, ali autori su se osvrnuli i na bitne događaje nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije. Iako se u zborniku koriste današnja nacionalna imena pravoslavnih crkava, urednik